

TÜRKİYE'DE REEL DÖVİZ KURU DEĞİŞMELERİNİN İHRACAT VE İTHALATA ETKİSİ

Alaattin KIZILTAN (*)
Oğuz CİĞERLİOĞLU (**)

Özet

Reel döviz kuru; bir ülkenin diğer ülke veya ülke gruplarıyla bağlantılı mal ve hizmet fiyatlarının geniş bir ölçüsü olup, böylece açık ekonomilerdeki makro ekonomik koşulların analiz edilmesinde önemli bir husus olmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki zaman serisi ve koentegrasyon analiziyle, 1982-2005 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak araştırılmıştır. Sonuçlar, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağını ve ithalatın kısılmasına yönelik tedbirlerin ihracatı da olumsuz etkileyeceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Reel döviz Kuru, İhracat, İthalat

The Effects on Export and Import of Real Exchange Rate Changes in Turkey

Abstract

The real exchange rate is a broad summary measure of the prices of one country's goods and services relative to those of another country or group of countries, and is thus an important consideration when analysing macroeconomic conditions in open economics.

The relationship between the real exchange rate and export and import in Turkey is examined in this study with time series and cointegration analysis using quarterly data related to 1982-2005 period. The results show that, the real exchange rate can not be effectively using for the trade balance and the politics, which is directed to reduce the import, negatively affect the export, too.

Key Words: Real Exchange Rate, Export, Import

*) Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.
(e-posta: akizil@atauni.edu.tr)

***) İktisat Bilim Uzmanı

Giriş

Son yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle sermaye ve fiyat hareketleri önem kazanmış ve bu durum ülkelerin dünyayı tek pazar olarak görmelerine sebep olmuştur. Ülkelerin bu pazardan pay alabilme çabaları ise döviz kurlarını ön plana çıkarmıştır. Döviz kurları ulusal ekonomiyi yönlendiren üç büyük fiyattan (ücretler, faiz ve döviz kuru) biridir. Mal piyasalarıyla ilgili olan döviz kurları sıradan bir fiyattan oldukça farklıdır. Bu farklılık döviz kurunun bir ülke ile diğer ülkelerin fiyat yapıları arasında, dolayısıyla ulusal ekonomi ile dünya ekonomisi arasında bir bağ kurmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde dünya ticaretini sınırlandıran engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar, ülkelerin dış ticaret dengesizliklerinden kaynaklanan sorunlarının yeni bir boyut kazanmasına ve döviz kurunun bu boyut içinde ülkelerin dış rekabet güçlerini belirleyen temel araç durumuna gelmesine neden olmuştur.

Bu nedenle, ekonomik birimlerin karar vermede dikkate aldıkları parametrelerden biri olan döviz kurunun analizine yönelik çalışmalar günümüzde önemini korumaktadır. Döviz kurları denildiğinde akla ilk gelen nominal ve reel kur olmaktadır. Nominal döviz kurları parasal bir kavram olarak iki para biriminin göreceli fiyatlarını göstermektedir. Buna karşılık, reel döviz kuru ise yabancı ülkelerde üretilen malların yurt içi mallar cinsinden göreceli fiyatını yansıtan ve ulusal rekabeti ölçmek için yaygın bir şekilde kullanılan göstergelerden biridir. Ayrıca merkez bankası açısından taşıdığı önem, bilanço üzerindeki etkilerinden dolayı, sağlıklı bir para politikası izlenebilmesi yönündedir.

Döviz kurları belirtilen önemi nedeniyle hem teori hem de uygulama alanında en çok tartışılan konulardan biridir. Bu noktadan hareketle eğer reel döviz kuruyla, ihracat ve ithalat arasında bir ilişki mevcutsa kur politikası dış ticaret dengesizliklerinin giderilmesinde etkin bir araç olarak kullanılabilir. Birçok ülkede dış dengeye yönelik kur politikalarının sıkça uygulandığı görülmektedir. Dış dengeye yönelik kur politikalarıyla ilgili olarak Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarıyla dışa dönük bir sanayileşme politikası izlemiş ve benimsenen programlarda biri de ihracatın özendirilmesinde kur politikasının esas alınması olmuştur.

Reel döviz kurları, ulusal ekonominin dünya ekonomisindeki göreceli durumunu yansıtmadığı durumda, çok sayıda mal ve hizmetlerin iç ve dış fiyatları, ve dış ticaret dengesi bu durumdan etkilenmektedir. Buradan hareketle Yeni Türk Lirası'nın, izlenen politikaların sonucu olarak değerlendirilmekte olduğu ve bu nedenle dış ticaret açığının hızla büyüdüğü görüşü son günlerde tekrar yoğun olarak dile getirilmektedir. Bu bağlamda reel döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ihracat ve ithalat üzerinde yaptığı etkiler oldukça önemlidir. Çünkü değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunamazsa, uygulanan kur politikasının etkinliği ortadan kalkacaktır.

I-Reel Döviz Kuru

Reel döviz kuru en basit tanımı ile ülkeler arasındaki enflasyon farklılıklarını göz önüne alacak şekilde hesaplanan döviz kurudur. Reel döviz kurları yalnız başına yorumlanamayan nominal döviz kurlarının aksine ülke ekonomisi ile ilgili daha fazla bilgi içer-

mekte ve daha doğru bir gösterge olmaktadır. Önemi, bir ülkenin dış ticaretinde rekabet gücüne ilişkin olarak kullanılan bir gösterge olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Merkez Bankası bilançosu üzerindeki etkileri nedeniyle izlenecek olan para politikalarının oluşturulmasında dikkate alınmaktadır¹.

Reel döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki karşılıklı etkileşimlerin belirlenmesi dış dengeye yönelik uygun kur politikalarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü kapsamlı ve tutarlı bir analize dayanmayan ekonomi politikalarının başarı şansı, tamamen öngörülerin doğru çıkmasına bağlıdır. Ancak öngörülerin tesadüfîlilik içerebileceği düşünülürse, bir ülke için ekonomi politikalarının bu şekilde belirlenmesi rasyonel bir politika oluşturma anlayışıyla bağdaşmaz. Eğer döviz kurundaki değişimler dış ticaret kalemleri olan ihracatı ve ithalatı etkilemiyorsa, büyük ticaret açıklarını azaltmaya yönelik bir döviz kuru politikası problemi çözmezdir.

II-Literatür İncelemesi

Farklı yöntemler kullanılarak döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkilerini inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar yerli ve yabancı literatür ayırımına değinilerek iki başlık altında incelenecektir.

A) Yerli literatür

Egeli, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de ihracatın gelişimi ve izlenen politikaların etkinlikleri üzerine yaptığı çalışmada 1980-1990 dönemine ait yılları veri almış ve reel döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisini de incelemiştir. Söz konusu dönemde ihracat-döviz kuru ilişkisini veren denklem sonuçlarına göre döviz kuru ile ihracat arasında aynı yönde ve istatistiksel açıdan anlamlılığa sahip bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 1980-1989 döneminde TL'nin değerinin sürekli düşürülmüş olmasının (veya döviz kurunun yükselmiş olması) ihracat üzerinde etkili olduğu görünmektedir².

Terzi ve Zengin, nominal döviz kuru, ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi Türkiye için incelemişlerdir. 1950-1979 ve 1980-1994 olarak iki döneme ayrılan ve yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada Engle-Granger koentegrasyon ve Granger nedensellik test sonuçları kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik çalışma sonucunda değişkenler arasında kısa ya da uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır³.

Durusoy ve Tokathoğlu, Türkiye için yaptıkları çalışmada devalüasyon ve ticaret bilançosu arasında istatistiki bir ilişkinin olup olmadığını araştırmışlar ve Türkiye için J-eğrisini elde etmeye çalışmışlardır. 1987:1-1995:2 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılan Durusoy ve Tokathoğlu çalışmalarında Almon Yaklaşımı'nı uygulamıştır. Yapılan ekonometrik çalışma sonuçları J-eğrisini destekler niteliktedir. Kur politikasının ticaret

- 1) Kıpıcı, A., N., Kesriyeli, M., "Reel Döviz Kuru Tanımları ve Hesaplama Yöntemleri", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 131, Şubat 1997, s.16.
- 2) Egeli, H. A., "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Gelişimi ve İzlenen Politikaların Etkinlikleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, Yıl:1992, ss.117-131.
- 3) Terzi, H., Zengin, A., "Türkiye'de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1-2, 1995, ss.247-266.

bilançosu üzerindeki olumlu etkilerinin en iyi ihtimalle bir yıl sonra ortaya çıkacağını belirten Durusoy ve Tokathoğlu, makro ekonomik dengelerin çok kısa sürede değişebileceği Türkiye için bu sürenin oldukça uzun olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yüzden kur politikasının Türkiye'nin dış ticareti için uygun bir politika aracı olmadığı sonucuna varmışlardır⁴.

Terzi ve Zengin yaptıkları diğer bir çalışmada, toplam ve sektörel alt kalemler itibarıyla dış ticaret ile döviz kuru arasındaki karşılıklı nedensel ilişkileri Türkiye ekonomisi için analiz etmişlerdir. Çalışmada döviz kuru ile sektörel alt kalemler arasındaki ilişkilerin de belirlenmesinin nedeni toplam bazda görülemeyen bazı ilişkilerin açığa çıkarılmasıyla nedeniyledir. Yapılan çalışmada 1989:1-1996:12 yıllarına ait aylık veriler ve VAR(Vektör Otoregresif Model) tekniği kullanılmıştır. Nedensellik, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırımlar, ne sektörel ne de toplam bazda döviz kuru ile ithalat arasında bir ilişki olmadığını göstermiştir. Döviz kuru ile ihracat arasında toplam ve sektörel bazda nedensellik testlerinin ifade ettiği ilişki ise varyans ayrıştırma ve etki tepki fonksiyonları ile desteklenememiştir. Ayrıca yapılan analizler sonucunda ihracat ve ithalat arasında çift yönlü bir ilişki bulunmuştur. Terzi ve Zengin, döviz kuru-dış ticaret ilişkisi incelendiğinde döviz kuru hareketlerinin dış ticaret dengesini pozitif yönde etkileyebilmesi için Türk ekonomisinin henüz gerekli koşulları taşımadığını ve döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir araç olarak kullanılamayacağını belirtmişlerdir⁵.

Aydoğuş ve Yıldırım, reel döviz kurundaki değişmelerin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini Türkiye ekonomisi için incelemişlerdir. Yapılan ekonometrik çalışmada 1960-1997 dönemine ait yıllık veriler ve ARDL(Ardışık Bağlanımlı Gecikmesi Dağıtılmış Model Yaklaşımı) yöntemi kullanılmıştır. 1960-1997 yılları arasında ithal ikameci ve ihracatı teşvik edici politikalar uygulandığı için çalışma 1960-1979 ve 1980-1997 yılları olmak üzere iki alt döneme ayrılmıştır. Tahmin sonuçları devalüasyonun her iki alt dönemde de ticaret dengesini iyileştirici etkisi olduğunu göstermiştir. Ancak 1960-1979 döneminde bu etki daha güçlü görünmektedir. Bunun nedeni ise bu dönemde ithalatın 1980 sonrası döneme göre miktar ve çeşit olarak daha az olması ve döviz sıkıntılarının yaşanmış olmasına bağlanmaktadır. Ayrıca 1980 sonrası dönemde sermaye hareketlerinin de serbestleşmesiyle dışa açık politikaların daha fazla izlenmesi, devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkisinin önceki döneme göre azalmasına neden olmuştur. Özet olarak Aydoğuş ve Yıldırım'ın yaptığı çalışmanın sonuçları devalüasyonun ticaret dengesini düzeltmek için bir politika aracı olarak kullanılabilmesine işaret etmektedir⁶.

Sivri ve Usta, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi Türkiye için incelemişlerdir. Yapılan ekonometrik çalışmada 1994:1-2000:6 yıllarına ait aylık veriler

- 4) Durusoy, Ö. T., Tokathoğlu, İ., "Devalüasyon ve J Eğrisi", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:8, Sayı:24-25, İlkbahar-Yaz 1997, ss.65-79.
- 5) Terzi, H., Zengin, A., "Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamadaki Etkinliği: Türkiye Uygulaması", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:10, Sayı:33, Yaz 1999, ss.48-65.
- 6) Aydoğuş, İ., Yıldırım, J., "Kur Politikası ve Ticaret Dengesi:Türkiye Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, 2001, ss.155-165.

ve VAR modeli kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar; Granger nedensellik, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırımlardan yararlanarak yorumlanmıştır. Sonuçlar reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağını ve ithalatın kısılmasına yönelik tedbirlerin ihracatı da olumsuz etkileyeceğini göstermektedir⁷.

Akbostancı, 1987:1-2000:4 dönemine ait bir veri seti kullanarak, Türk dış ticaret yapısını incelemeyi amaçlamıştır. Uzun dönem denklemi ve hata düzeltme modelinden elde edilen bulgulara göre; reel döviz kuru dış ticaret dengesini hem kısa hem de uzun dönemde etkileyen tek değişkendir. Uzun dönem denklemi ve hata düzeltme modeli sonuçlarına göre; TL'nin değer kaybı dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Bu ilişki aynı zamanda bir geri beslemeye de sahiptir. Kısa dönemde ticari dengede meydana gelen bir iyileşme, TL'nin reel değerlenmesine yol açmaktadır. J eğrisinin mevcut olup olmadığını belirlemek için ise genelleştirilmiş etki-tepki fonksiyonlarının tahmini yoluna gidilmiştir. Elde edilen sonuçlar, reel döviz kurunda meydana gelen pozitif bir şokun başlangıçta ticari dengeyi iyileştirdiğini, daha sonra kötüleştirdiğini son olarak tekrar iyileştirdiğini göstermektedir. Akbostancı genelleştirilmiş etki-tepki fonksiyonunun tahmini ile ulaşılan bu sonucun J-eğrisinden ziyade, S-eğrisi davranışı ile uyumlu olduğunu açıklamıştır⁸.

Öztürk ve Acaravcı, döviz kuru değişkenliğinin Türkiye ihracatı üzerindeki etkilerini Johansen eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli kapsamında incelemiştir. Yapılan çalışmada 1989:1-2002:8 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Uygulamalardan elde edilen sonuçta göre döviz kurundaki değişkenliklerin ihracat üzerindeki etkisi olumsuz olmaktadır. Ancak Türkiye ekonomisi için döviz kuru belirsizliği ihracatı olumsuz etkilese de ihracat düzeyindeki bir dengesizlik kalıcı değil kısa dönemlidir. Çalışmada dengesizliklerin kalıcı olmadığını vurgulanmasının yanı sıra belirsizliklerin azaltılmasına yönelik uygulamaların, ihracatı daha az dalgalanır hale getireceği belirtilmektedir⁹.

Baldemir ve Keskiner; devalüasyon, para ve reel gelir değişkenlerinin dış ticaret üzerine etkisini Türkiye için incelemiştir. Çalışmada Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerinin en yoğun olduğu ABD, Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya için 1987-2001 verileriyle panel data analizi yapılmıştır. Reel döviz kurları için ele alınan modeller incelendiğinde reel döviz kuru teorik beklentiye uygun şekilde dış ticaret dengesiyle ters yönlü bir ilişki içerisindedir. Reel kurun değer kaybetmesi dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir¹⁰.

7) Sivri, U., Usta, C., "Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki", *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt: 19, Sayı:4, Aralık 2001, ss.1-17 (<http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/16-ugur/16-ugur.htm>, 13.02.2005).

8) Akbostancı, E., "Dynamics of The Trade Balance: The Turkish J-Curve", *ERC Working Papers in Economics*, 01/05, November 2002 (<http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series/02/0205.pdf>, 24.05.2005).

9) Öztürk, İ., Acaravcı, A., "Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", *Review of Social, Economic and Business Studies*, Vol:2, 2004, ss.197-206 (<http://www.econturk.org/Turkiye2004.html>, 04.06.2005).

10) Baldemir, E., Keskiner, A., "Devalüasyon, Para, Reel Gelir Değişkenlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Panel Data Yöntemiyle Türkiye İçin İncelenmesi", *Dokuz Eylül Üniv. Sos. Bil. Enst. Dergisi*, Cilt:6, Sayı:4, Yıl: 2004, ss.44-59.

Saatçioğlu ve Kutlu, Türkiye'nin dış ticaret yapısı üzerine yaptıkları çalışmada 1993:1-2002:4 yıllarına ait üçer aylık veriler kullanmış ve Türkiye'nin net ihracat modelini tahmin etmişlerdir. Dış ticaret dengesi denkleminin katsayılarını yorumlayan Saatçioğlu ve Kutlu, reel döviz kuru değişimleriyle ihracat arasında beklenilen aksine bir ilişki bulmuşlardır. Katsayının işaretinin beklenildiği gibi olmaması yani döviz kurunda bir yükselme olduğunda net ihracatta bir azalışın olması, Türkiye'nin ihracatının ithalata bağlı olması ve döviz kuru yükselişinin ithalatı azaltmasından kaynaklanmaktadır¹¹.

Yamak ve Korkmaz, 1995:1-2004:4 dönemini kapsayan üçer aylık verileri kullanarak, TL'deki reel değer değişimlerinin, Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri ve bu etkilerin kaynaklarını incelemişlerdir. Yapılan ekonometrik çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller, Phillips-Perron ve Perron birim kök testleri yardımıyla serilerin bireysel zaman serisi özellikleri, Granger nedensellik testi ve etki-tepki fonksiyonları ile de seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Birim kök testlerinin uygulanması neticesinde, Engle-Granger tarafından önerilen sürece göre seriler arasında uzun dönemli hiçbir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kısa döneme gelince; reel döviz kuru ve ticari denge arasındaki ilişki, temel olarak sermaye malları ticareti tarafından belirlenmektedir. Bu durum reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında geri beslemeye sahip bir nedensellik ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. TL'deki reel değerlenme dış ticaret açığını tüketim ve sermaye malları dış ticaret dengelerini bozmak suretiyle arttırmaktadır. Aynı zamanda, sermaye malları dış ticaret dengesinde meydana gelen bozulmalar da dış ticaret açığını artırarak TL'nin reel değer kaybına uğramasına yol açmaktadır. TL'nin reel değer kaybına uğraması ise sermaye malları dış ticaret açığını azaltmak suretiyle dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir¹².

B) Yabancı literatür

Rose ve Yellen; reel döviz kuru, yurtiçi gelir, yurtdışı gelir ve dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiyi ABD ekonomisi için incelemişlerdir. Yapılan çalışmada 1960:1-1985:4 yıllarına ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. Ekonometrik çalışmanın kısa dönem analizinde G-7 ülkelerinin her biri ile ABD arasındaki dış ticaret, araç değişkenler yöntemiyle incelenmiş ve reel döviz kurunun dış ticaret bilançosu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan uzun dönemli analizde ise Engle ve Granger ile Stock-Watson yöntemleri kullanılmıştır. Her iki yöneme göre yapılan analizlerde değişkenlerin koentegre olmadıkları sonucuna varılmıştır. Rose ve Yellen, en küçük kareler yöntemini ve serilerin seviyelerini kullanarak yaptıkları analizlerde ise J-egrisini destekleyici sonuçlara ulaşmıştır. Ancak bu sonuçları durağan olmayan seriler kullanarak elde eden Rose ve Yellen, bunun güvenilir olmadığını ifade

11) Saatçioğlu, C., Kutlu, R., "Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Bir Uygulama (1993-2002)", *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Yıl: 2004, ss.141-154.

12) Yamak, R., Korkmaz A., "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", *İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:2, Yıl:2005, ss.16-38 (<http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi2/ue-is2m2.pdf>, 09.02.2006).

etmiş ve mevcut literatürü, değişkenlerin durağanlık özelliğinin araştırılmaması nedeniyle eleştirmiştir¹³.

Rose yaptığı bir başka çalışmada; reel döviz kuru, yurtiçi gelir, yurtdışı gelir ve dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiyi bu kez OECD üyesi beş ülke (Birleşik Krallık, Kanada, Almanya, Japonya ve ABD) için incelemiştir. 1974:1-1986:12 yıllarına ait aylık verilerin kullanıldığı çalışmada kısa ve uzun dönemli analizlere yer verilmiştir. Daha önceki çalışmadan farklı olarak parametrik olmayan yöntemlerden yararlanılmış ayrıca ülkeler arasındaki dış ticaret işlemleri ikili değil bir bütün olarak ele alınmış ve aylık verilerden yararlanılmıştır. Ekonometrik analiz sonuçları daha önceki çalışmada olduğu gibi reel döviz kurunun dış ticaret bilançosu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir¹⁴.

Hasan ve Khan, Pakistan ekonomisiyle ilgili yaptıkları çalışmada 1972-1991 dönemine ait yıllık verileri kullanarak, kur politikasının dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyebileceğine dair bazı sonuçlar elde etmişlerdir. Üç aşamalı en küçük kareler yönteminin kullanıldığı ekonometrik çalışmanın sonuçları; devalüasyonun ihracat talebini artırıcı, ithalat talebini ise azaltıcı etkiler yaptığı destekler niteliktedir¹⁵.

Demirden ve Pastine, J-eğrisine ilişkin tartışmaların sabit döviz kuru sistemlerinde başlamış olması nedeni ile, J-eğrisini test etmek için kullanılan yöntemlerin de bu sisteme özgü olduğunu belirtmiştir. Esnek döviz kuru sistemlerinde döviz kurları ve dış ticaret dengesinin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini, bu nedenle sözkonusu sistemlerde en küçük kareler yöntemine alternatif yöntemlerin kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun için VAR yöntemini öneren Demirden ve Pastine, modeli dış ticaret dengesi, reel döviz kuru, reel GSMH ve reel dünya geliri olmak üzere dört değişken üzerine kurmuşlardır. Yapılan çalışmada 1978:2-1993:2 yıllarına ait üçer aylık veriler kullanılarak ABD ekonomisi için J-eğrisinin geçerliliği test edilmiştir. VAR modelinin çözümü ile elde edilen etki tepki fonksiyonlarının J-eğrisini destekler nitelikte olduğu görülmüştür¹⁶.

Oskooee ve Domac tarafından Türkiye için yapılan bir başka çalışmada ise ithalat ve ihracat arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Yapılan çalışmada 1947-1990 dönemine ait yıllık verilerden yararlanılmış ayrıca 1970'li yıllarda Türkiye'de yaşanan iktisadi ve siyasi sorunların, her iki seride de yapısal bir değişime neden olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle analizlerine yapısal değişimi ifade eden kukla değişken ekleyen Oskooee ve Domac, toplam ihracat ve ithalat değişkenlerinin koentegre olduğu sonucuna varmışlardır. İhracatın bağımlı değişken olarak alındığı koentegrasyon denklemlerinde ulaşılan

13) Rose, A. K., Yellen, J. L., "Is there a J-curve?", *Journal of Monetary Economics*, Vol:24, Yıl:1989, ss.53-68.

14) Rose, A. K., "The Role of Exchange Rates in a Popular Model of International Trade , Does the Marshall-Lerner Condition hold?", *Journal of International Economics*, Vol:30, 1991, ss.301-316.

15) Hasan M. A., Khan, A. H., "Impact of Devaluation on Pakistan's External Trade:An Econometric Approach", *Economics Letters*, Vol:33, No:4, Yıl:1994, ss.1205-1215.

16) Demirden, T., Pastine, I., "Flexible Exchange Rates and the J-Curve : An Alternative Approach", *Economics Letters*, Vol:48, Issues:3-4, Yıl:1995, ss.373-377.

pozitif eğim katsayısı, ithalattaki artışın ihracatı da arttıracığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu durumu test eden Oskooee ve Domac, dış ticaret dengesizliğini gidermek amacıyla alınacak ithalatı daraltıcı tedbirlerin ihracatı gerileteceği sonucuna varmışlardır¹⁷.

Bhattacharya, ABD ekonomisi için yaptığı çalışmada yüzbir ülkeden oluşan ve ABD'nin tüm dış ticaret ortaklarını kapsayan bir dış ticaret endeksinden faydalanarak, reel döviz kuru-dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan ekonometrik çalışmada reel döviz kurunun yanında parasal taban, faiz oranı, bütçe açığı, dış ticaret açığı ve büyüme oranının dünya büyüme oranından farkı olmak üzere altı değişkenden oluşan bir VAR modeli, 1976:1-1995:4 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmanın sonuçları reel döviz kuruyla dış ticaret dengesi arasında orta dönemli bir ilişki olduğunu destekler niteliktedir¹⁸.

Lin tarafından yine ABD ekonomisi için yapılan bir başka çalışmada reel döviz kuru ve dış ticaret bileşenleri arasındaki ilişki zaman serisi analizi kullanılarak araştırılmıştır. Yapılan çalışmada 1973:3-1994:9 dönemine ait aylık veriler kullanılmış ve Engle-Granger testi sonucunda reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında bir koentegrasyon ilişkisi olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine lineer geri besleme ölçümleri testi kullanan Lin, hem ikili hem de üçlü sistem için çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu bulmuştur¹⁹.

Abeyasinghe ve Yeok, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünleri içerisindeki ithal hammadde ve ara malların önemini ön plana çıkarmışlardır. İhraç malların üretimindeki, ithal hammadde ve ara malı oranı arttıkça, devalüasyonun ihracat üzerindeki olumsuz etkisinin azalacağını belirten Abeyasinghe ve Yeok, bu görüşü Singapur ekonomisi için test etmişlerdir. Yapılan ekonometrik çalışmada 1980:1-1993:4 dönemine ait üçer aylık veriler, Engle-Granger koentegrasyon testi ve hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ihracat ve ithalat arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi olduğu ve ulusal paranın değer kazanmasına bağlı olarak azalacak ithalat maliyetlerinin ihracatı da olumlu etkileyeceği tespit edilmiştir²⁰.

Jiranyakul ve Brahasrene, reel döviz kurundaki değişmelerin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini Tayland ekonomisi için araştırmışlardır. Yapılan ekonometrik çalışmada 1990-2000 yıllarına ait üçer aylık veriler, durağanlık testleri, koentegrasyon tekniği ve Stock-Watson'un dinamik en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına

17) Oskooee B. M., Domac, I., "The Long Run Relation Between Imports and Exports in an LDC: Evidence from Turkey", *METU Studies in Development*, Vol:22, No:2, 1995, ss.177-189.

18) Bhattacharya, R., "The Trade Balance and The Real Exchange Rate Evidence from a VAR for the United States", *The Journal of Economics*, Vol:23, No:1, Yıl:1997, ss.59-71.

19) Lin C. A., "The Trade Balance and The Real Exchange Rate: The US Evidence From 1973:3-1994:9", *Applied Economics Letters*, Vol:4, Yıl:1997, ss.517-520.

20) Abeyasinghe, T., Yeok T.L., "Exchange Rate Appreciation and Export Competitiveness: The Case of Singapore", *Applied Economics*, Vol:30, Issue:1 1998, ss.51-55 (<http://courses.nus.edu.sg/course/ecstabay/Tilak%20E%20rate%20appreciation%20AE.pdf>,13.07.200).

göre reel döviz kurundaki değişimler, Tayland'ın üç büyük ticaret ortağı olan Japonya, ABD ve Singapur'la yaptığı ihracat ve ithalatı etkilemektedir²¹.

Stucka, süreklilik arz eden devalüasyonlar sonucunda reel döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ticaret dengesi üzerindeki etkilerini Hırvatistan ekonomisi için incelemiştir. Yapılan ekonometrik çalışmada 1994:1-2002:1 yıllarına ait üçer aylık veriler ve ARDL yöntemi kullanılmıştır. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre süreklilik arz eden %1 oranındaki bir devalüasyonun Hırvatistan'ın ticaret dengesine etkisi %0,94 ile %1,3 oranında ve olumlu yönde olmaktadır. Ayrıca yapılan devalüasyonların ticaret dengesine olan yansımaları ise yaklaşık 2,5 yıl sonra ortaya çıkmaktadır. Stucka, Hırvatistan için J-egrisini destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır²².

Devkota, Nepal ekonomisi için yaptığı ekonometrik çalışmada, reel döviz kurundaki değişimlerin ülkenin dış ticaret dengesini etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak Nepal'in dış ticaret yapısı uygulanan devalüasyonların etkin politika aracı olarak kullanılmasını engellemektedir. Devkota'ya göre Nepal'in ihracat yapısı ithalata dayalı olduğu için ihracattaki artış ithalat artışını da beraberinde getirmekte ve dış ticaret açığı bu sebepten dolayı azalmamaktadır. Devkota, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini etkilediğini ancak dış ticaret açığı için yeterli çözüm getiremediğini savunmaktadır²³.

Onafowora, reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkilerini; Endonezya, Malezya ve Tayland için ABD ve Japonya'yla yaptıkları dış ticaret açısından incelemiştir. Yapılan ekonometrik çalışmada, 1980:1-2001:4 yıllarına ait üçer aylık veriler, koentegrasyon tekniği ve VECM(Vektör hata düzeltme Modeli) yöntemi kullanılmıştır. Model sonuçları reel döviz kuruyla dış ticaret dengesi arasında uzun dönemde kararlı bir ilişkiyi göstermektedir. Kısa dönemde Endonezya ve Malezya'nın, Japonya ve ABD'yle; Tayland'ın ise ABD ile yaptığı dış ticarete J-egrisi etkisine rastlanmaktadır. Reel döviz kurundaki değer kaybının dış ticaret dengesi üzerindeki ilk etkileri olumsuz olurken bu durum uzun dönemde olumlu gelişme göstermektedir. Ancak Tayland'ın Japonya'yla yaptığı dış ticarete bu ifadenin tersi bir durumla karşılaşılmıştır. Yani reel döviz kurundaki değer kaybı şokları Tayland'ın dış ticaret dengesine önce olumlu yansımakta sonra bu gelişme olumsuz seyretmekte ve tekrar olumlu bir gelişme göstermektedir. Bu durum klasik J-egrisi etkisini desteklememekle beraber S-egrisi modeliyle uyusmaktadır²⁴.

21) Jiranyakul, K., Brahasre T., "An Analysis of The Determinants of Thailand's Exports and Imports with Major trading Partners", *Southwestern Economic Review*, 2002, ss. 111-122 (<http://www.ser.tcu.edu/20027111-122%202002.pdf.08.05.2005>).

22) Stucka, T., "The Impact of Exchange Rate Changes on the Trade Balance in Croatia", *Working Papers*, Croatian National Bank, October 2003, ss.1-24. (<http://www.hnb.hr/publikac/istrazivanja/w011.pdf,20.06.2005>)

23) Devkota, S.C., "Impact of Exchange Rate Change on Foreign Trade Balance in Nepal", 2003, ss.1-10 (<http://www.econwpa.wustl.edu:8089/eps/it/papers/0410/0410003.pdf,16.07.2005>).

24) Onafowora O., "Exchange Rate and The Trade Balance in East Asia:Is there aJcurve?", *Economics Bulletin*, 2003, ss.1-12 (<http://www.economicsbulletin.uiuc.edu/2003/volume5/EB-03E00003A.pdf.08.05.2005>).

Fang ve Miller, Singapur ekonomisi için 1979-2002 yılları arasındaki ihracat ve reel döviz kuru verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada, yapılan devalüasyonlara bağlı olarak reel döviz kuru ile ihracat arasında zayıf bir ilişki bulmuşlardır. Ekonometrik analizde GARCH-M(Genelleştirilmiş otoregresif şartlı farklı varyans) yöntemi kullanılmış ve yapılan devalüasyonlar sonucunda döviz kurundaki değişimlerin ihracatı pek etkilemediği hatta döviz kuru değişim riskinin önemli ölçüde ihracatı engellediği ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Fang ve Miller; Singapur'daki politika yapıcıların, devalüasyon yapmak yerine döviz kurlarını dengede tutarak ihracatı daha iyi artırabileceklerini ifade etmektedir²⁵.

III-Çalışmada Kullanılan Ekonometrik Metodoloji

A) Birim kök testi

Zaman serilerinde istatistik yöntemlerin uygulanıp doğru sonuçlar elde edilmesi için, seride trendin olmaması ve durağan olması gerekir. Belli bir dönem için gözlemlenen bir seriyi ortaya çıkaran stokastik sürecin durağan olmasıyla ilgili bir takım şartlar bulunmaktadır.

Durağan olmayan serilerin olduğu durumda yapılan tahminde ortaya sahte regresyonun çıkacağı Granger ve Newbold tarafından 1974 yılında belirtilmiştir²⁶. Trend içeren tahminlerin regresyon sonuçlarına bakıldığında R² yeterince yüksek ve t istatistikleri anlamlıdır, fakat Durbin Wtason istatistik değeri küçüktür. Ancak sonuçların herhangi bir ekonomik anlamı bulunmamaktadır. Durağan serilerin kullanılmadığı modellerle yapılan öngörülerin geçerliliği tartışmalıdır. Dinamik bir zaman serisi modelinde geleneksel tahmin yöntemlerinin (kullanılabilmesi için tüm değişkenlerin durağan olmaları gerekmektedir.

Değişik yöntemler olmakla birlikte, durağanlık için kullanılan en yaygın ve en geçerli yöntem "birim kök" testleri olmaktadır.

Birim kök testi için kullanılan ifade;

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

şeklinde²⁷.

Burada u_t ; stokastik bir hata terimidir. Y_t ; Y 'nin t zamandaki aldığı değer ve Y_{t-1} ise, Y 'nin t-1 zamandaki aldığı değeridir. Eşitlik birinci dereceden otoregresif AR(1) modelidir. Yani t dönemindeki Y 'nin kendi değerine göre regresyonunu ifade etmektedir.

Eğer regresyonu hesaplar ve $\rho = 1$ olarak bulunursa Y_t olasılıklı değişkeninin bir birim köke sahip olduğu söylenir. Bu durum zaman serisi analizinde, rassal yürüyüş olarak bilinir. Serinin durağan olmadığı anlamına gelir ve ilişki,

25) Fang, W., Miller S. M., "Exchange Rate Depreciation and Exports: The Case of Singapore Revisited", *University of Connecticut, Working Paper*, December 2004, ss.1-10 (<http://www.econn.uconn.edu/working/2004.08.05.2005>).

26) Kutlar, A., *Ekonometrik Zaman Serileri*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara 2000, s.156.

27) Gujarati, N. D., *Temel Ekonometri*, Literatür Yay., İstanbul 1999, s.718.

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

biçimini alır. Bu ifade bir önceki dönemde iktisadi değişkenin değerinin ve o dönemde maruz kaldığı şokun olduğu gibi sistemde kalması anlamına gelmektedir. Yani geçmiş dönemde yaşanan şokların etkisi bütün bir döneme yayılmakta ve son dönem değeri geçmişteki bütün şokların toplamını içermektedir. Şokların kalıcı nitelikte olması ise serinin durağan olmaması ve zaman içinde gösterdiği trendin stokastik olması demektir.

(1) numaralı denklem, eşitliğin sağ ve sol tarafından Y_{t-1} çıkartılarak başka bir biçimde yazılabilir:

$$\Delta Y_t = (q-1)Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Burada $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$; birinci fark işlemcisidir. $(q-1)$ 'de ' δ ' olarak ifade edilirse ilişki,

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

olarak yazılabilir. $q=1$ olduğunda $\delta =0$ olacaktır. $\delta =0$ olduğunda (4) numaralı denklem şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (5)$$

Bu denklem rassal bir yürüyüşün birinci farklarının durağan olduğunu ifade etmektedir. Bir zaman serisinin birinci farkı alınır ve bu seri durağan çıkarsa orijinal seriye birinci dereceden bütünleşiktir denir ve $I(1)$ ile gösterilir. Eğer seriyi durağan yapmak için iki defa fark almak gerekirse $I(2)$ ve d defa fark almak gerekirse $I(d)$ olarak yazılır.

Seride birim kökün varolup olmadığı Dickey-Fuller (DF) veya genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testleri ile çözümlenebilir. $H_0 : q = 1$ hipotezi varsayımıyla hesaplanan t değeri τ (tau) istatistiği olarak bilinir. Aynı zamanda buna Dickey-Fuller Testi'de denilmektedir²⁸.

$H_0 : q = 1$ hipotezinin reddedilip edilmediğini anlamak için τ istatistiğinden ve kritik eşik değerlerini gösteren tablodan faydalanılır. Kritik eşik değerlerini (red-kabul) gösteren Dickey-Fuller çizelgesi, MacKinnon tarafından Monte Carlo benzetiminden yararlanılarak daha da genişletilmiştir. Bu teste ilişkin kritik değerler %1, %5 ve %10 anlam düzeylerine göre oluşturulmaktadır.

Eğer, hesaplanan τ istatistiğinin veya ADF test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik eşik değerlerinin mutlak değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul edilir ve incelenen zaman serisinin durağan olmadığı kabul edilir. Eğer bunun tam tersi bir sonuç çıkarsa, H_0 hipotezi reddedilir ve zaman serisinin durağan olduğu sonucuna varılır.

Dickey-Fuller testi aşağıdaki kalıplardaki regresyonlara uygulanmaktadır:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{sabit terimsiz ve trendsiz}) \quad (6)$$

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{sabit terimli ve trendsiz}) \quad (7)$$

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{sabit terimli ve trendli}) \quad (8)$$

28) Gujarati, a.g.e., ss.719-720.

Eğer u_t hata terimi ardışık bağımlıysa (8) numaralı denklem şu şekilde düzeltilir:

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + a_1 \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (9)$$

Burada ΔY_{t-1} ; gecikmeli fark terimlerini ifade eder. Gecikmeli fark terimlerinin sayısını belirlerken ana amaç, hata teriminin ardışık bağımsız olmasını sağlayacak kadar terimi modele katmaktır. (9) numaralı denklemde yer alan modellere DF testi uygulanırsa buna genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi denir.

B) Koentegrasyon testi: Engle-Granger metodolojisi

Durağan olmayan iktisadi zaman serilerinin fark alma yöntemiyle durağan hale getirilmesi pratik bir yöntem olmakla birlikte ideal bir çözüm sağlamamaktadır. Bunun nedeni seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin fark alma işlemi sonucunda kaybolmasıdır. Bu durum oluşturulacak modelin öngörü amaçlı kullanılmasında engel teşkil edecektir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla serilerin uzun dönem özelliklerini birleştirecek ve aynı zamanda tüm değişkenlerin durağanlığını sağlayacak modeller geliştirilmiştir. Bu bağlamda koentegrasyon kavramı ile ilgili ilk çalışmalar Engle ve Granger'e (1987) aittir²⁹.

Koentegrasyon analizi iktisadi değişkenlere ait serilerin durağan olmaması durumunda bu serilerin durağan bir doğrusal kombinasyonunun olabileceğini ve eğer böyle bir kombinasyon varsa, bunun ekonometrik olarak ifade edilebileceğini göstermektedir. Yani seriler koentegre ise seviye düzeyinde verilen regresyon sahte olmayabilir. Genel olarak bir Y serisi I(d) düzeyinde durağan ve başka bir X serisi de I(d) düzeyinde durağan ise ve d aynı değeri gösteriyorsa bu iki seri koentegre olabilmektedir.

Koentegrasyon analizine göre dengeden bir sapma olduğunda dengeye tekrar dönülebilmesi veya dengeden sapmaların geçici olması ancak eşbütünleşme ilişkisi mevcut iken mümkündür. Eğer Y_t ve X_t değişkenleri arasında $Y_t = b_0 + b_1 X_t$ şeklinde ifade edilebilecek bir uzun denge ilişkisi varsa bu aritmetik olarak $Y_t - b_0 - b_1 X_t = 0$ demektir. Bu denge bütün dönemler için geçerli olmalıdır. Ancak, herhangi bir dönem için Y_t ve X_t değişkenlerinin yönelmesi beklenen bu ilişki gerçekleşmeyebilir. Yani $Y_t - b_0 - b_1 X_t > 0$ veya $Y_t - b_0 - b_1 X_t < 0$ olabilir. Önemli olan her bir döneme ait bu sıfırdan farklı değerlerin dönemler boyunca oluşturduğu serinin durağan olmasıdır. Bununla ifade edilmek istenen, u_t hata terimlerinin durağanlığıyla ilgilidir. Değişkenlere ait ilişkide, u_t hata terimleri durağan ise iki zaman serisi arasında koentegrasyon ilişkisi bulunmaktadır³⁰.

Bunun anlaşılması için geliştirilmiş bazı testler olmakla birlikte, çalışmada, literatürde yaygın olarak kullanılan Engle-Granger koentegrasyon yöntemi uygulanacaktır. Engle-Granger metodolojisinde ilk aşamada aşağıdaki uzun dönem denklemlerinden birinin, en küçük kareler yöntemi ile regresyon tahmini gerçekleştirilir.

$$X_t = a_0 + a_1 Y_t + u_{1t} \quad (10)$$

$$Y_t = b_0 + b_1 X_t + u_{2t} \quad (11)$$

29) Kutlar, s.251.

30) Tari, R., *Ekonometri*, (Gözden Geçirilmiş 2. bsk.), Alfa Yay., İstanbul 2002, s.376.

Bu regresyonlardan biri bulunarak, onun yardımı ile e_t hata terimleri elde edilir:

$$e_t = \delta e_{t-1} + v_t \quad (12)$$

(12) numaralı denklemden hareketle e_t hata terimlerine birim kök testi uygulanır. Aslında Engle-Granger koentegrasyon testi uygulamada ADF testi olarak gerçekleşmektedir. Eğer e_t hata terimlerine ait ADF test istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerlerinden küçükse birim kök olduğuna ve e_t serisinin durağan olmadığına yani Y_t ile X_t değişkenlerinin ko-entegre olmadıklarına karar verilir. Eğer tersi geçerliyse, birim kök olmadığına, e_t serisinin durağan olduğuna ve Y_t ile X_t değişkenlerinin ko-entegre oldukları sonucuna varılır.

IV-Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Tahmini

Çalışmanın bu kısmında reel döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki araştırılmış ve bu amaçla regresyon analizi yapılmıştır. Bulunan regresyon sonuçlarının sahte olup olmadığı ise koentegrasyon analiziyle incelenmiş ve birim kök testleri ile serilerin koentegre seriler olup olmadıkları araştırılmıştır. Yapılan ekonometrik analizlerin gerçekleştirilmesinde ise EViews programı kullanılmıştır.

A) Veri seti

Çalışmada 1982:1-2005:2 dönemini kapsayan üçer aylık veriler kullanılmıştır. Veriler, TCMB-elektronik veri dağıtım sistemi web sitesinden elde edilmiştir. TCMB, 1995 yılı baz alınarak üç yıldan beri yeni bir reel efektif kur endeksi yayınlanmaya başlamıştır. Bu endekste; IMF tanımı esas alınmış ve Türkiye'nin yoğun ilişkide bulunduğu 19 ülkedeki enflasyon ve döviz kurları, ülke ağırlıklarına göre hesaba katılmıştır. Tüketici ve toptan eşya fiyatları dikkate alınarak iki ayrı biçimde hesaplanan endekste ayrıca, Türkiye'de ABD Doları ve Euro'nun ağırlıkları %50'şer olan döviz kuru sepet değerleri kullanılmıştır. Çalışmada TÜFE bazlı reel efektif kur endeksi verileri ve Türkiye'nin ihracat-ithalat yaptığı tüm ülkelere ait toplam ihracat ve ithalat verileri (milyar $\$_{ABD}$) kullanılmıştır. Bu şekilde hesaplanan reel döviz kuru diğer ülkelerdeki fiyat ve döviz kuru değişimlerini de dikkate almaktadır. Basit matematiksel formüllere dayanan kur hesaplamaları gerçeği pek yansıtmamaktadır. Reel döviz kuru hesaplamaları uzun süredir TCMB tarafından yapıp yayınlanmaktadır. Belirtilen endeksin, en iyiyi yansıttığı konusunda bazı sorular olmakla birlikte eldeki tek gerçeğe yakın gösterge olarak kabul edilmektedir³¹.

B) Birim kök testi

Tahmin aşamasına geçmeden önce değişkenlerin durağanlık yani entegrasyon derecelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla ADF(genişletilmiş Dickey-Fuller) testi kullanılmıştır. Burada; X: İhracatı, M: İthalatı ve RER: Reel efektif döviz kuru endeksini temsil etmektedir. Değişkenlerin düzey ve birinci dereceden farkı alınmış değerlerine ait ADF test sonuçları ve bunlarla ilgili yorumlar aşağıdaki tablolar yardımıyla izah edilmektedir. İhracat, ithalat ve reel efektif döviz kuruna ait serilerin öncelikle düzeyleri yani I(0) itibarıyla durağan olup olmadıkları incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar aşağıda gösterilmiştir:

31) Erçel, G.. "TL Ne Kadar Değerli?", *Dünya Gazetesi*, 22 Şubat 2005.

Tablo 1: Sabit terimli ADF test sonuçları (Düzey)

Sabit Terimli				
Değişkenler	ADF Test İstatistiği	MacKinnon Kritik Değerleri		
		1%	5%	10%
X	2.413274	-3.5015	-2.8925	-2.5831
M	1.783124	-3.5015	-2.8925	-2.5831
RER	-2.006637	-3.5015	-2.8925	-2.5831

Tablo 2: Sabit terimli ve trendli ADF test sonuçları (Düzey)

Sabit Terimli ve Trendli				
Değişkenler	ADF Test İstatistiği	MacKinnon Kritik Değerleri		
		1%	5%	10%
X	0.398805	-4.0591	-3.4581	-3.1548
M	-0.183377	-4.0591	-3.4581	-3.1548
RER	-2.696231	-4.0591	-3.4581	-3.1548

ADF testi sonuçlarına göre çalışmada kullanılan değişkenlerin düzeyleri itibariyle durağan olmadığı gözlemlenmiştir. Zira düzey değerler itibariyle sabit terim içeren X, M ve RER serileri için birim kökün varlığı %10 anlam düzeyinde dahi reddedilememiştir. Çünkü X, M ve RER serilerine ait ADF istatistiklerinin mutlak değerleri sırasıyla $|2.413274|$, $|1.783124|$, $| - 2.006637 |$ olup bu değerler %1, %5, %10 anlamlılık düzeyindeki MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değeri olan $| - 3.5015 |$, $| - 2.8925 |$, $| - 2.5831 |$ 'den küçük çıkmıştır. Bu durum ihracat, ithalat ve reel efektif döviz kuru endeksine ait sabit terim içeren serilerin düzey değerler itibariyle durağan olmadığını göstermektedir.

Sabit terimli ve trendli modele göre serilerin durağanlıkları yine düzey değerler itibariyle incelenmiştir. Buna göre X, M ve RER serilerinin orijinal değerlerine ait ADF istatistiklerinin mutlak değerleri, çeşitli anlamlılık düzeylerindeki MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerlerinden küçüktür. Bu durum orijinal verilerde birim kökün olduğunu ve dolayısıyla değişkenlere ait serilerin durağan olmadıklarını ifade etmektedir.

Sonuç olarak hem sabit terimli hem de sabit terim ve trend içeren modelde ihracat, ithalat ve reel efektif döviz kuruna ait serilerin düzey değerler itibariyle durağan olmadığı yönündedir. Ancak serilerin birinci dereceden farklarının alınması sonucunda durağan hale geldikleri belirlenmiştir. Tüm değişkenlerin aynı dereceden I(1) entegre olması ise Engle-Granger koentegrasyon testini uygulayabilmenin temel koşulunu sağlamaktadır. İhracat, ithalat ve reel döviz kuru serilerine ait birinci dereceden farkı alınmış ADF test sonuçları, sabit terimli ayrıca sabit terim ve trend içeren modeller için aşağıda yer alan Tablo 3 ve Tablo4'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Birinci dereceden farkı alınmış sabit terimli ADF test sonuçları

Sabit Terimli				
Değişkenler	ADF Test İstatistiği	MacKinnon Kritik Değerleri		
		1%	5%	10%
X	-11.61002	-3.5023	-2.8928	-2.5833
M	-10.76244	-3.5023	-2.8928	-2.5833
RER	-10.04785	-3.5023	-2.8928	-2.5833

Tablo 4: Birinci dereceden farkı alınmış sabit terimli ve trendli ADF test sonuçları

Sabit Terimli ve Trendli				
Değişkenler	ADF Test İstatistiği	MacKinnon Kritik Değerleri		
		1%	5%	10%
X	-12.57008	-4.0602	-3.4586	-3.1551
M	-11.32122	-4.0602	-3.4586	-3.1551
RER	-10.18561	-4.0602	-3.4586	-3.1551

Tablo 3 ve Tablo 4'te X, M ve RER serilerine ait birinci dereceden farkı alınmış ADF test istatistiğinin gösterdiği sonuçlar bu serilerin durağan olduğu yönündedir. Çünkü hem sabit terimli hem de sabit terim ve trend içeren modelde serilerin ADF test istatistiğinin mutlak değerleri; %1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden büyük çıkmıştır. Tüm değişkenlerin birinci dereceden farkı alınmış I(1) düzeyinde durağan çıkması koentegrasyon analizinin uygulanabilirliğini göstermektedir.

C) Genel model

Çalışmada, reel efektif döviz kuru endeksinde meydana gelen değişimlerin, ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini göstermek amacıyla iki farklı regresyon modeli kullanılmaktadır. Ayrıca ihracat ve ithalatın birbiri üzerinde etkiler oluşturması nedeniyle, bu değişkenler, oluşturulan modellere uygun bir biçimde reel efektif döviz kuru endeksiyle birlikte yer alacaktır. Değişkenler arasındaki ilişkilere ait tahmin sonuçlarına aşağıdaki iki model yardımıyla ulaşılabilmektedir. Model sürecinde hem teoriden hem de daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılarak değişkenler ilişkilendirilmiştir. Modellerden ilki ihracatın bağımlı değişken, reel efektif döviz kuru ve ithalatın ise bağımsız değişken olarak yer aldığı (13) numaralı denklemle ifade edilmiştir.

$$X=f(RER,M)$$

$$X=b_0+b_1RER+b_2M+e_t \quad (13)$$

Modelde yer alan değişkenlerden X: İhracatı, RER: Reel efektif döviz kuru endeksinin, M: İthalatı ve e: Hata terimini göstermektedir.

İkinci modelde ise ithalat(M) bağımlı değişken, reel efektif döviz kuru endeksi(RER) ve ihracat(X) bağımsız değişken olarak kabul edilmektedir. Bu ilişki aşağıda (14) numaralı denklemle ifade edilmiştir.

$$M=f(RER, X)$$

$$M=b_0+b_1RER+b_2X+e \quad (14)$$

Çalışmayla ilgili modeller belirlendikten sonra koentegrasyon analizi yapılmış ve değişkenler arası uzun dönem ilişkisi araştırılmıştır.

D) Koentegrasyon analizi

Yapılan birim kök testi sonucunda; reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenlerine ait serilerin düzey değerler itibariyle durağan olmadıkları gözlemlenmiştir. Ancak, serilerin birinci dereceden farkının alınması sonucunda durağan hale geldikleri görülmüştür. Tüm değişkenlerin aynı dereceden I(1) entegre olmaları Engle-Granger koentegrasyon testini uygulayabilmenin temel koşuludur. Bu durumda her biri tek başına durağan olmayan serilerin doğrusal kombinasyonları durağan olabilecektir. Öncelikle reel efektif döviz kuru-ihracat ilişkisinin uzun dönem dengesine ait tahmin süreci ve sonuçları verilecektir. Daha sonra ise reel efektif döviz kuru ithalat ilişkisi incelenecektir.

1. Reel efektif döviz kuru ve ihracat arasındaki ilişki

Reel efektif döviz kuru ve ihracat arasındaki ilişki için öngörülen uzun dönem dengesi (13) numaralı denklemde verilmiştir. Denklem 1982:1-2005:2 dönemi verileri kullanılarak en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir. Tablo5 elde edilen sonuçları göstermektedir.

Tablo 5: Reel efektif döviz kuru ve ihracat arasındaki ilişki

Bağımlı Değişken: X				
Yöntem: En Küçük Kareler Yöntemi				
Örneklem: 1982:1-2005:2				
Gözlem Sayısı: 94				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
RER	-0,006097	0,005858	-1,040775	0,3007
M	0,631829	0,016079	39,29634	0,0000
C	0,740836	0,616311	1,202049	0,2325
R-kare: 0,960887				
Düzeltilmiş R-kare: 0,960028				
F-İstatistiği: 1117.807 (Olasılık:0,000000)				

Model tahmin sonuçları incelendiğinde reel döviz kuru ve ihracat arasında %5 hatta %10 önem düzeyinde dahi anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Çünkü Türkiye gibi gelişen ülkelerde ihracatın ve döviz kazandırıcı tüm faaliyetlerin kur değişimlerine vereceği cevap daha farklı unsurlara bağlıdır. Bu unsurlar ülkelerin fiyat ve maliyet yapısı, dış talep, üretim kapasitesi, verimlilik ve ihracat piyasalarının yapısı olarak sayılabilir. Örneğin ihracatın artırılması hemen ortaya çıkacak bir gelişme olmaktan ziyade, ekonomide yapısal değişim ve reformları şart koşar. Bu nedenle 24 Ocak 1980 kararları

Türkiye'nin ihracat yapısının geliştirilmesinde bir dönüm noktası olarak düşünülebilir. İthalat açısından ise, aşağıda da inceleneceği gibi, kur değişimlerine duyarlılık olmakla birlikte bu etkinin düşük olduğudur. Daha önce yapılan çalışmalar bu bulguyu destekler niteliktedir. Bunun bir nedeni ithalatın büyük kısmının zorunlu ithalat olması, diğer bir nedeni de içerde üretilen malların çok sınırlı biçimde ithalatı ikame etmesidir. Zorunlu ithalata bağlı olarak Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve sanayileşmesinde yatırım malı, hammadde ve tüketim malı ithalatının toplam ithalat içindeki payı büyük önem arz etmektedir. Bunun bir anlamı da ithalat talep esnekliğinin oldukça düşük olmasıdır³².

Analizde reel döviz kuruyla ihracat arasında anlamlı bir ilişkinin bulunamaması Türkiye açısından şöyle açıklanabilir. Reel döviz kurlarının eksik değerlendirilmesi, imalat sanayinin dış girdi bağımlılığı nedeniyle maliyet enflasyonuna yol açarak, üretim üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır. Bu tür bir gelişme ise ihracatın üretime bağlılığı nedeniyle, ihracatı olumsuz etkilemektedir. Reel döviz kurundaki değişikliklerin ihracat üzerinde kısa dönemli etkileri gözlemlenebilir ancak uzun dönemde reel döviz kurunun Türkiye'nin ihracatını iyileştirmede etkin bir politika aracı olarak kullanılamayacağı analiz sonucuyla da desteklenmektedir.

2. Reel efektif döviz kuru ve ithalat arasındaki ilişki

Reel efektif döviz kuru ve ithalat arasındaki ilişki için öngörülen uzun dönem dengesi ise (14) numaralı denklemde verilmiştir. Denklem 1982:1-2005:2 dönemi verileri kullanılarak en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir. Tablo6 elde edilen sonuçları göstermektedir.

Tablo 3.6: Reel efektif döviz kuru ve ithalat arasındaki ilişki

Bağımlı Değişken: M				
Yöntem: En Küçük Kareler Yöntemi				
Örneklem: 1982:1-2005:2				
Gözlem Sayısı: 94				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
RER	0.020757	0.008799	2.359155	0.0205
X	1.494629	0.038035	39.29634	0,0000
C	-1.984455	0.932483	-2.128142	0,0360
R-kare: 0.962703				
Düzeltilmiş R-kare: 0.961883				
F-İstatistiği: 1174.434 (Olasılık: 0.000000)				

Seriler arasında %5 önem düzeyinde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ancak daha öncede anlatıldığı üzere açıklanan değişken ve açıklayıcı değişkenler arasındaki

32) Çakmak, E., Aksu, H., Opuş, S., "Türkiye'de İthalat Talebi Esnekliklerinin Ekonometrik Analizi:1987-2000", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 5-6, 16 Aralık 2002, s.22.

ilişki serilerdeki ortak trend faktörünün varlığından kaynaklanabilmektedir. Bu durumda seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle elde edilen sonuç yorumlanmadan önce, Engle-Granger koentegrasyon yönteminin ikinci aşamasında (14) numaralı denklemden elde edilen hata terimlerinin, durağan (I(0)) olup olmadığı test edilecektir. Uzun dönem denge değerinden sapmalar olarak adlandırılacak bu hata terimlerinin durağan olması durumunda, açıklanan ve açıklayıcı değişkenler arasında koentegrasyon yani uzun dönem ilişkisi olduğu sonucuna varılacaktır.

Bu durumda regresyon denklemi aşağıdaki gibi ifade edilebilecektir.

$$M = -1.984455 + 0.020757RER + 1.494629X$$

Yukarıdaki denklemde hata terimi için yapılan birim kök testi sonucu ise Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7: Hata terimi için ADF test sonucu

ADF Test İstatistiği	MacKinnon Kritik Değerleri		
	1%	5%	10%
-3.970927	-2.5880	-1.9436	-1.6175

ADF test istatistiğinin mutlak değerinin MacKinnon kritik değerlerinden büyük olmasından dolayı regresyon denkleminde ait hata teriminin durağan olduğuna karar verilmektedir. Bu durumda Tablo 3.6'da sonuçları verilen ilişki gerçek bir ilişkiyi yansıtmakta açıklanan değişken ile açıklayıcı değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuçlar, %5 önem düzeyi dikkate alındığında, reel efektif döviz kuru ve ihracattaki değişimlerin ithalatı etkilediğini ve uzun dönemde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Regresyon modeli bütünüyle anlamlıdır. Ancak modelde, reel efektif döviz kurunun işaretinin teorinin aksine negatif çıkması, TCMB'nin yayınladığı reel efektif döviz kuru verilerinden kaynaklanmaktadır³³. Bilindiği üzere reel efektif döviz kurundaki bir yükselme döviz kurunda değer kaybı olduğunu göstermekte tam aksine reel efektif döviz kurundaki bir düşüş ise kuru değer kazandığını göstermektedir. Ancak TCMB'nin yayınladığı reel efektif döviz kuru endeksine ait veriler teorinin tam tersini ifade etmektedir. Yani reel efektif döviz kurundaki yükselme, kurların değerlendirilmesini belirtmekte reel efektif döviz kurundaki düşüş ise kurda değer kaybını göstermektedir. Bu nedenle, reel efektif döviz kuruna ait işaretin, teoriye göre negatif çıkması gerekirken sonuç pozitif çıkmıştır. İşaret farklılığı tamamen TCMB'nin yorum farkından kaynaklanmaktadır. Tahmin sonuçları TCMB verileri dikkate alınarak izah edilmiştir. Tahmin sonuçları incelendiğinde, TCMB verilerine göre, reel efektif döviz kurunda bir yükselme kurda değer kazanımını ifade etmekte ve ithalatı artırmaktadır. Reel efektif döviz kuru düştüğünde ise bu durum

33) Kibritçiöğlü, A., Kibritçiöğlü, B., *Türkiye'de Uzun Dönem Reel Döviz Kuru Dengesizliği 1987-2003*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi 38, Nisan 2004, s.8.

kurda değer kaybını ifade etmekte ve ithalat azalmaktadır. Tahmin sonuçları bu ifadeyi destekler niteliktedir. Yani TCMB verilerine göre, Türkiye'de reel efektif döviz kuru bir birim yükseldiğinde bu durum kurda değer kazanımını ifade etmekte ve Türkiye'nin ithalatını 0.020757 milyar dolar artırmaktadır. Tam tersine reel efektif döviz kuru bir birim düştüğünde bu durum kurda değer kaybını ifade etmekte ve Türkiye'nin ithalatını 0.020757 milyar dolar azaltmaktadır.

Ancak iktisadi hayatta mutlak değişimlerden çok yüzde değişimler önemlidir. Değişkenlerin birinde meydana gelen yüzde bir değişimin diğerinde yüzde kaçlık bir değişmeye yol açtığı konusu ise esneklik kavramıyla açıklanır. Bu durumda ithalatın reel döviz

kuruna göre ortalama esnekliği $E_{(M,REER)} = b_1 \times \frac{\sum REER}{\sum M}$ şeklinde olacaktır³⁴ (Tarı, 2002: 142). Burada; b_1 : Reel efektif döviz kuruna ait regresyon katsayısını, $\sum REER$: Reel efektif döviz kuruna ait veri seti toplamını, $\sum M$: İthalata ait veri seti toplamını göstermektedir.

Buna göre, Türkiye'de reel efektif döviz kurunda meydana %1'lik bir artış kurda değer kazanımını ifade etmekte ve Türkiye'nin ithalatını %0,28 oranında artırmaktadır. Tam tersine reel efektif döviz kuru %1 düştüğünde ise bu durum kurda değer kaybını ifade etmekte ve Türkiye'nin ithalatını %0,28 oranında azaltmaktadır.

Reel efektif döviz kuru ve ithalat arasındaki ilişkiyi incelerken modele konulan bir diğer bağımsız değişken de ihracat olmuştur. Bunun nedeni reel kurda meydana gelen değişimlerin ithalatı etkilemesinin yanı sıra ihracatta meydana gelen değişimlerin de ithalat üzerinde meydana getirdiği etkilerin gözlemlenmek istenmesidir. Buna göre Türkiye'nin ihracatındaki 1 milyar dolarlık artış, ithalatta 1.494629 milyar dolarlık artışa neden olacaktır. Türkiye'nin ihracatındaki 1 milyar dolarlık azalış ise ithalatta 1.494629 milyar

dolarlık bir azalışa neden olacaktır. $E_{(M,X)} = b_2 \times \frac{\sum X}{\sum M}$ formülünden hareketle de ihracatta meydana gelen %1 değişimin ithalatta yüzde kaçlık değişmeye yol açtığı hesaplanabilir. Burada; b_2 : İhracata ait regresyon katsayısını, $\sum X$: İhracata ait veri seti toplamını, $\sum M$: İthalata ait veri seti toplamını göstermektedir. Bu durumda Türkiye'nin ihracatındaki %1'lik artış, ithalatı %0,95 oranında artırmaktadır. Türkiye'nin ihracatındaki %1'lik azalış ise ithalatta %0,95'lik bir azalışa neden olacaktır.

Reel efektif döviz kurunda meydana gelen değişimlerin, ithalat üzerinde uzun dönemde etkiler meydana getirdiği, kullanılan regresyon modelleri ve analizler aracılığıyla anlaşılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin ihracatının büyük ölçüde zorunlu ithalata bağlı olması ve Türkiye'nin ithalat talep esnekliğinin düşük olması nedeniyle ihracat ile ithalat arasında bir bağlantı oluşmaktadır. Bu nedenle ihracattaki değişimlerin ithalat üzerinde meydana getirdiği etkileri görmek amacıyla ihracat değişkeni de reel döviz kuruyla birlikte modelde yer almıştır.

34) Tarı, ss.139-142.

Sonuç

Döviz kurları ulusal ekonominin dünya ekonomisindeki göreceli durumunu yansıtmadığı durumda, çok sayıda mal ve hizmetin iç ve dış fiyatları ve belli bir ölçüde de iç fiyatlar arasındaki ilişki etkilenmektedir. Bir başka deyişle ülke koşullarına uygun olmayan bir döviz kuru, ekonomik düzeni ciddi biçimde etkileyecek ve ekonomik istikrarsızlıklara yol açacaktır.

Bir ülke genellikle uluslararası piyasalarda birden fazla ülke ile hem rekabet hem de ticaret ilişkisi içinde olduğundan, ayrıca nominal döviz kurunun daha az bilgi içermesi ve yalnız başına yorumlanamaması nedeniyle analizlerde reel efektif döviz kuru endeksi ön plana çıkmaktadır.

Amaçlara hizmet edebilecek tek bir reel efektif döviz kuru endeksi (REDKE) olmadığı için seçilen REDKE'nin uygunluğu tamamen yapılan analizlere bağlı olmaktadır. Ancak analizlerde REDKE ile ilgili tercih edilen ortak yaklaşımlar vardır. Örneğin enflasyon ve dalgalı büyüme yaşayan gelişmekte olan ülkeler baz yılı bulma sorunu yaşamaktadır. Bu nedenle REDKE formülasyonu için aritmetik ve harmonik ortalama yerine baz yılı seçim problemlerini en aza indirecek ağırlıklandırma yöntemi olan geometrik ortalama kullanılması daha uygun görünmektedir. Ayrıca ülkelerin dış ticaret içindeki paylarını ve üçüncü ülke etkilerini dikkate alan bir ağırlıklandırma yapılması genel kabul görmektedir. Bunlara ek olarak, REDKE hesaplamasında kullanılan her göreceli fiyatın avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Önerilen endekslerin birçoğu ise özellikle veri sorunu nedeniyle hesaplanamamaktadır. Bu nedenle yapılan analizlerde en sık güncellenen ve kolayca ulaşılabilen fiyat endekslerinin kullanılması önerilmektedir.

Reel efektif döviz kuru endeksleriyle yapılan analizlerde olumlu sonuçlar elde edilebilirse, REDKE ekonomik faaliyetlerin seyrini belirlemede politika aracı olarak kullanılabilir. REDKE yönetimiyle döviz piyasaları aracılığıyla oluşan belirsizlikler azaltılabilir. Ayrıca ekonomik büyümeye, sermaye birikimine, kaynak etkinliğine ve dış dengenin sağlanmasına katkıda bulunulabilir. Örneğin, Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında, reel efektif döviz kuruna dayandırılmış kur politikaları izlenmiş ve dış ticaret dengesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Türkiye 1980'lere kadar ithal ikameci ve sabit kur sistemini içeren bir düzen benimsemiştir. Bu düzen dışa kapalı ve dış dünya ile rekabet edemeyen bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur. Oluşan bu yapının değişmesinde ise 24 Ocak 1980 kararları en önemli adımdır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla, Türkiye'de yeni bir dönem başlamış ve dış dengeyi sağlayan, dünya piyasalarında rekabet edebilecek dışa dönük sanayi politikası benimsenmiştir. Yapısal değişimlerin sağlanması amaçlanırken en önemli değişikliklerden biri de döviz kuru politikalarında olmuştur. Yapılan kur ayarlamalarıyla, dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla TCMB, dönemin gereklerine göre, sabit kur politikasından dalgalı kur politikasına kadar, ara kur politikaları da dahil olmak üzere birçok kur politikası benimsemiş ve uygulamıştır. TCMB'nin izlediği kur politikalarında ise belirleyici olan reel döviz kurları olmuş ve uygulanan kur politikalarının ekonomi açısından değerlendirilmesi ise reel döviz kuruna dayandırılmıştır.

Ancak, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanan, dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik kur politikasının etkileri farklılık göstermektedir. Yapılan ekonometrik çalışmada reel döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ihracatı açıklamada yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Bunun aksine reel döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ithalat üzerinde anlamlı etkiler meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, kur politikasının tek başına ülke ekonomisi için kullanılabilen bir araç olması yönünde şüpheler oluşturmaktadır.

Yapılan ekonometrik çalışmada, 1982:1-2005:2 dönemine ait üçer aylık veriler, birim kök testi ve koentegrasyon analizi kullanılmıştır. Çalışma sonuçları; reel döviz kuru ve ithalat arasında Türkiye ekonomisi için uzun dönem ilişkisinin mevcut olduğunu göstermektedir. Buna göre reel efektif döviz kurunda %1'lik bir düşüş kurda değer kazanımını göstermekte ve Türkiye'nin ithalatını %0,28 oranında arttırmaktadır. Reel efektif döviz kuru endeksinde %1'lik bir artış ise kurda değer kaybını göstermekte ve bahsedilen ilişkinin tam tersi gerçekleşmektedir. Çalışmada ayrıca ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiler de analiz edilmiştir. Türkiye'nin ihracatındaki %1'lik artış, ithalatta %0,95 oranında bir artışa neden olmaktadır. Tam tersine ihracattaki %1'lik azalış ise ithalatta %0,95 oranında azalışa neden olmaktadır. İhracat ve ithalat arasında bir ilişkinin bulunması ise bu iki değişkenin birbiri üzerinde etkiler meydana getirdiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın sonuçları da yukarıda yerli ve yabancı literatürde belirtilen ekonometrik analizlerle aynı yöndedir. Reel döviz kuru değişimlerine dayalı bir kur politikası Türkiye'nin dış ticaret sorunlarını çözmeye tek başına yeterli olmamaktadır. Çünkü Türkiye'nin ihracatı büyük ölçüde hammadde, ara malı ve yatırım malı ithalatına bağlıdır. Reel döviz kuru endeksinde bir yükselme, imalat sanayinin dış girdi bağımlılığı nedeniyle üretimde maliyet artışına yol açmaktadır. Üretimde yaşanan bu olumsuzluk, ihracatın üretime bağlılığı nedeniyle ihracatı da olumsuz etkilemektedir. Bu sebepten dolayı, Türkiye ekonomisinin asıl üzerinde durması gereken konu üretim olmalıdır. Üretimi arttırmadaki en önemli engelleri ise sermaye girişleriyle aşırı değerlenen Türk Lirası'nın oluşturduğu haksız ithal malları rekabeti ve bu sermayeyi ülkeye çekmek için yüksek tutulan reel faizler oluşturmaktadır. Ayrıca yüksek enerji fiyatları da üretim üzerinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu sorun ise politika yapıcıların etkin bir vergi toplama mekanizmasına sahip olamamalarından kaynaklanmaktadır. Kayıt altına alınamayan üreticilerin yükü, enerji fiyatlarına yansıtılarak bu durum kayıt altındaki üreticilere yüklenmekte ve adil olmayan bir vergileme mekanizması işlemektedir. İhracat için üretimin artırılmasının yanında, aynı zamanda ithalattaki artışları engellemek için üretim yapısının değiştirilerek dış bağımlılığı azaltıcı önlemler gerekmektedir. Bu amaçla kullanılmayan ülke kaynaklarının etkin hale gelmesini sağlayacak değişiklikler yapılmalıdır.

Görüldüğü üzere reel döviz kuruyla yalnızca ithalat arasında bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret açığı her yıl giderek büyümektedir. Çünkü her yıl ithalattaki artış hızı ihracattan fazla olmaktadır. Bunun nedeni ise ucuz dövizin (reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi) ithalatı cazip hale getirmesidir. Ucuz ithalat üreticinin daha fazla ithal girdi kullanmasına neden olmaktadır. Üretici daha fazla ithal girdi kullanınca, ihracat

artışı daha fazla ithalatı zorunlu kılmaktadır. Bu durum ise tarımda ve sanayide üretimin yapısının bozulmasına ve ucuz emeğe dayalı üretim politikasına yol açmaktadır. Türkiye ucuz emek ihraç ederek ihracatını artırmaya çalışmaktadır.

Kur ayarlamaları, Türkiye için, tek başına kullanılabilir bir politika aracı olamamaktadır. Çünkü dış ticaret kalemleri olan ihracat ve ithalatı kur politikası haricinde birçok unsur etkilemektedir. Bu unsurlar üretim düzeyi, maliyetler, verimlilik, faiz oranları, sermaye girişi, vergi mekanizması, etkin kaynak kullanımı ve enflasyon olarak sıralanabilir. Sayılan nedenlerden dolayı, yalnızca reel döviz kuru değişimleriyle dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik bir kur politikası sorunlara çözüm olmayacaktır. Önemli olan ihracatın dışa bağımlı yapıdan kurtarılması, ihracatı olumsuz etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılması ve kur politikasının dış ticaret dengesini sağlamada ana amaç olmaktan çok yardımcı araç olarak kullanılmasıdır. İthalattaki artışları engellemek amacıyla üretimin yapısı mutlaka değiştirilmelidir. Bu yönde ar-ge faaliyetleri ön plana çıkarılarak bu durum devlet tarafından özendirilmelidir. Türkiye yatırım ve tüketimini iç tasarruflarıyla finanse etmeye başladığında dış ticaret açısından ek bir politikaya ihtiyaç duymayacaktır. Kamudaki tasarruf açıklığı düşünüldüğünde kamuda yapısal önlemlerin alınması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Yapılacak yeni reformlar ile kaynakların artırılması sağlanırken, bu fonların rasyonel kullanılarak üretken yatırımlara kaydırılması temel sorunu çözecektir.